

Павло БОГУЦЬКИЙ,

*прокурор Західного регіону України
з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері,
державний радник юстиції 3 класу,
кандидат юридичних наук*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Ключові слова: правовий режим; військове право; військово-правовий інститут; військова служба; військова безпека; загальний і спеціальний правові режими військової служби.

Проблематика наукових розробок стосовно військової служби за своєю публічно-правовою природою змушує звернутися до першоджерел військового права, і передусім до проблеми правового режиму цієї комплексної галузі права, яка повною мірою впливає на військову службу.

У юридичній науці лише вибірково досліджувалися теоретико-прикладні проблеми військової служби. Зокрема, деякі праці І.В. Коржа, М.В. Макухіної, В.О. Паламарчука, В.Й. Пашинського, В.О. Шамрая дали змогу визначитися з положеннями про особливі ознаки військової служби.

У загальнотеоретичній юриспруденції характеристиці військової служби в контексті правового режиму державної служби приділено певну увагу О.В. Петришином, а в теорії адміністративного права – В.Б. Авер'яновим, Ю.П. Битяком. Однак цілісного уявлення у вітчизняній юриспруденції стосовно правового режиму військової служби наразі немає.

Правовий режим військової служби формується завдяки особливим ознакам, що характеризують зміст цієї публічної діяльності, її особливості правового статусу громадян, які є її суб'єктами. Відтак, важливими вбачаються питання не лише щодо правового статусу суб'єктів військової служби [1, 29–30], а й насамперед стосовно змісту цієї служби. У будь-якому разі, безперечно, військова служба є окремим правовим (військово-правовим) інститутом, який поєднує інституційні та функціональні ознаки, має певний системний комплекс публічних суспільних відносин.

Зміст військової служби утворюють військово-публічні відносини. Проте на військову службу у змістовному наповненні та формуванні впливають функціональні чинники, головні серед яких: озброєний захист незалежності держави від зовнішніх

посягань, забезпечення військової безпеки, оборони держави, недоторканності її кордонів, а також захист суспільства від внутрішніх загроз його існуванню. Зазначимо, що зовнішня функція держави – захист суспільства від зовнішніх агресивних викликів, реалізується виключно через військову службу. Відтак, природа військової служби – у публічній діяльності певного кола осіб, які є її суб'єктами, щодо захисту держави. Така публічна діяльність здійснюється у чітко визначених законодавством організаційно-правових формах.

Суб'єктами військової служби є фізичні особи – громадяни України, стан здоров'я яких не перешкоджає виконанню обов'язків військової служби. Крім цього, обов'язковим є додержання визначеної законом вимоги щодо вікового цензу суб'єктів військової служби, де не останню роль відіграє свідоме ставлення громадян до військової служби за власним волевиявленням фізичних осіб.

Захист держави від посягань на її кордони, захист її незалежності, запобігання і подолання воєнних загроз – справа усього суспільства. Проте громадянське суспільство делегує повноваження для реалізації функції захисту держави визначеній групі громадян, які мають певну підготовку і здатні втілити їх у практичну діяльність на професіональному рівні.

Механізм делегування повноважень щодо захисту суспільства від воєнних загроз зовнішніх і, як виняток, внутрішніх непростий. Він ґрунтується на конституційних положеннях, основою яких є конституціоналізм військово-публічного примусу, який поєднується з можливостями вибору суб'єктів військової служби, з їх волевиявленням.

Військова служба – це державна служба [2, 8], а тому держава визначає усі положення щодо військової служби, а саме: забезпечує підготовку

суб'єктів до військової служби, забезпечує всю діяльність, пов'язану з військовою службою. Виключно публічний характер військової служби утворює її аксіосферу, спрямовану на виявлення і утвердження соціальної (загальносоціальної) цінності безпечних умов існування суспільства.

Публічність військової служби чітко визначає її інституційні ознаки, що виявляються у діяльності передбачених внутрішнім правом, національним законодавством державних органів – інститутів держави. Повноваження або компетенція таких органів зорієнтовані на забезпечення захисту суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз воєнного характеру. Організаційно-правова форма військової служби заснована на організаційних принципах і засадах діяльності інститутів держави, повноваженнями яких є питання захисту держави.

Основним інститутом держави, що здійснює свої повноваження в оборонній сфері, є збройні сили, армія, які консолідують державні зусилля, спрямовані на забезпечення безпеки суспільства від зовнішніх загроз. Армія стає ядром, основою для утворення Воєнної організації держави, до складу якої також входять органи державної влади, інші передбачені чинним законодавством військові формування, що вирішують завдання захисту держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечуючи у такий спосіб національну безпеку суспільства. Обов'язковим чинником, який впливає на віднесення того чи іншого державного органу до складу військової організації держави, необхідно вважати функціональну ознаку – виконання завдань з попередження та усунення загроз національній безпеці воєнного характеру. Ця важлива обставина формує необхідність військової служби не лише у Збройних Силах України, а й в інших державних органах, визначених публічною владою.

Щодо протидії зовнішнім загрозам, де відповідну функцію виконують армія, спеціальні правоохоронні органи на зразок Прикордонної служби України, жодних застережень для встановлення і законодавчого урегулювання військової служби немає. Проблемним є питання військової служби в інститутах держави, які не виконують зовнішніх, а забезпечують, інституційно існуючи, реалізацію внутрішніх функцій держави. Відповідно, основною проблемою є визначення межі можливої реалізації внутрішніх функцій за рахунок особливого режиму, який властивий військовій службі, а відтак – визначення необхідності військової служби як організаційно-правової форми діяль-

ності державних інститутів, у складі яких перебувають суб'єкти зі спеціальним правовим статусом, тобто військовослужбовці.

Таким чином, на рівні інституційного визначення військової служби вирішується питання щодо відповідної суб'єктної складової, надання суб'єктам, які мають стосунок до військової служби, статусу військовослужбовців.

Отже, військова служба – організаційно-правова форма реалізації визначеними законодавством суб'єктами (військовослужбовцями) повноважень (компетенції) державних інститутів, які забезпечують захист суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз воєнного характеру – армії, органів охорони державного кордону, правоохоронних органів зі спеціальним статусом (Служби безпеки України, Внутрішніх військ (національної гвардії, жандармерії), Служби (Управління) державної охорони; спеціальних військових формувань (Державної спеціальної служби транспорту) тощо.

Незважаючи на деякі спільні ознаки правового режиму військової служби з державною (спільні характеристики тут є необхідними з огляду на загальні ознаки, властиві формуванню правового режиму державної служби), військова служба має особливості, які характеризують, по-перше, військову складову, а по-друге, нормативи виконання обов'язків щодо реалізації військової складової.

Телеологічні основи військової служби ґрунтуються на необхідності забезпечення військової безпеки суспільства. У цьому, власне, полягає сутність військової служби як особливої організаційно-правової форми суспільно корисної діяльності і аксіологічне значення військової служби та її відмінність від інших видів державної служби.

Незважаючи на поширення у науковій літературі концепту мілітаризованої служби [3, 9], до якої науковці включають, окрім військової служби, воєнізовану (наприклад, Служба цивільного захисту, служба в органах внутрішніх справ (поліції, міліції)) [4, 671] військова служба передбачає збройний захист держави та забезпечення її військовими силами і засобами.

Правовий режим військової служби характеризується необхідністю задіяння зброї для вирішення можливих конфліктів, пов'язаних із військовою безпекою. Збройний конфлікт, війна – це ті складні соціальні явища, де здійснюється військова служба, виконуються усі її положення. Ось чому безальтернативність військової служби щодо здійснення військової діяльності є очевидною.

Військова складова, як зазначалось, полягає у забезпеченні збройного захисту держави, суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз (від збройної агресії інших держав, загроз міжнародного тероризму та терористичних проявів, акцій, збройної агресії на внутрішньодержавному рівні).

Військова складова, військові чинники військової служби визначаються особливостями забезпечення збройного захисту держави від вказаних загроз. Відповідно до цього формуються нормативи виконання повноважень у зазначеній сфері, реалізується визначена законом компетенція.

У кожній державі по-різному вирішується проблема інституціалізації військової служби. Державні органи, де передбачена військова служба, мають, окрім функціональних особливостей, відмінний від інших державних установ, інститутів порядок реалізації визначеної законом компетенції. Нормативи виконання військового обов'язку, компетенція державних інститутів щодо забезпечення військової безпеки засновані на необхідності жорсткої централізації, суворій дисципліні, пріоритетності наказу як обов'язкового організаційно-управлінського чинника при виконанні військового обов'язку і повноважень. Ось чому на відміну від інших галузей суспільно корисної діяльності, у тому числі державної служби, військова служба не може і не повинна засновуватися на положеннях законодавства про працю, де застосовується диспозитивний метод регулювання і неприпустимо використання легітимізованого примусу для забезпечення виконання трудових, службових обов'язків.

Правовий режим військової служби заснований на імперативному методі регулювання, на субординації відносин між різними відповідно до військового і службового становища суб'єктами. Імперативність і субординація у правовому режимі військової служби обмежуються виключно конституційними положеннями та вимогами законності щодо дій і рішень, які зачіпають інтереси громадян, зокрема військовослужбовців, суспільства. Натомість суспільство, публічна влада пропонують певний механізм компенсації соціальних втрат суб'єктам військової служби і саме тому важливим питанням є соціальний захист військовослужбовців, членів їх сімей.

Відносини військової служби формуються у тій сфері суспільства, яка передбачає присутність воєнної складової та орієнтується на можливість воєнних дій з метою досягнення переваг у взаємовідносинах міждержавного характеру або з метою ліквідації воєнної небезпеки у внут-

рішньодержавному суспільному просторі. Такі відносини не повинні існувати в інших, окрім воєнної, сферах суспільства. Відтак, правовий режим військової служби відокремлює у суспільстві відносини тих суб'єктів, які належать до інститутів держави, де забезпечується вирішення питань військової безпеки, в окрему групу, формуючи воєнну сферу суспільного буття.

Зазначимо: не в усіх випадках інституційне оформлення військової служби здійснюється згідно з чинним законодавством у військових формуваннях або в спеціальних правоохоронних органах. У багатьох державах передбачено випадки заміщення особами, які проходять військову службу, посад в органах державної влади, можливість відрядження військовослужбовців для виконання завдань військової безпеки до органів державної влади, установ і закладів, які безпосередньо не входять до складу Воєнної організації держави. Такі випадки виняткові. Проте, якщо немає окремих особливостей щодо правового регулювання виконання службових обов'язків, визначення правового статусу (наприклад, народні депутати з числа військовослужбовців, керівники, службові особи центральних та інших органів влади, керівники державних установ, організацій і підприємств), правове регулювання діяльності таких військовослужбовців має загальний характер, а винятки передбачено відповідними законами, іншими нормативно-правовими актами.

За таких умов слід розрізняти загальний і спеціальні правові режими військової служби. Загальний правовий режим визначає зміст, організаційно-правові форми, інституційні характеристики військової служби, а спеціальні – формують ознаки видів військової служби, які втілюються у положення чинного законодавства про військовий обов'язок і військову службу. Тож видами військової служби є: 1) військова служба громадян за призовом; 2) військова служба за контрактом.

Спеціальні ознаки, а отже, спеціальний правовий режим, має військова служба осіб, відряджених для виконання завдань оборони, військової безпеки до органів державної влади, державних установ і організацій, які не є військовими формуваннями.

Спеціальний правовий режим військової служби за призовом стосується насамперед строкової військової служби і реалізації конституційних положень про захист Вітчизни як обов'язку кожного громадянина. Строкова військова служба ґрунтується на вимогах Конституції України, чітко визначена законодавством, передбаче-

на для певної категорії громадян і пов'язана із загальносоціальним примусом, обов'язковістю. Правовий режим строкової військової служби має жорсткі темпоральні ознаки, порушення яких в умовах мирного часу неприпустимо. У правовому режимі строкової військової служби виділено та конкретизовано мету правового регулювання – забезпечення підготовки до збройного захисту суспільства, набуття відповідної військової спеціальності. Із певним застереженням можна говорити про професійний рівень військовослужбовців строкової служби, оскільки набуття військової спеціальності є свідченням професіонального виконання службових обов'язків стосовно інших категорій громадян, які не мають статусу військовослужбовців і не є суб'єктами військової служби.

У сучасних умовах публічна влада пропонує відхід від строкової військової служби, орієнтую-

чись виключно на професійний рівень виконання військового обов'язку, що повною мірою реалізується у спеціальному правовому режимі військової служби за контрактом або у військовій службі кадрового офіцерського та іншого складу збройних сил держави, передбачених чинним законодавством військових формувань, спеціальних правоохоронних органів. Проте актуальним для суспільства з вирішення важливих питань щодо військової безпеки залишається військова підготовка громадян, придатних для захисту держави, використання потенційних можливостей правового режиму військової служби в умовах збройних конфліктів, воєнних дій. Тому спеціальні правові режими строкової військової служби та військової служби за контрактом мають існувати як взаємодоповнюючі, такі, що, поєднуючись, найбільш ефективно вирішують питання щодо безпеки суспільства у воєнній сфері.

Список використаних джерел:

1. Пашинський В. Нормативно-правові гарантії забезпечення прав військовослужбовців в Україні / В. Пашинський // Право України. – 2007. – №12. – С. 29–30.
2. Петришин А. В. Правовой режим государственной службы: вопросы общей теории: автореф. дисс. ... на соискание учен. степени д-ра юрид. наук: 12.00.01 / А. В. Петришин. – Х., 1998. – 22 с.
3. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: проблеми становлення, розвитку та функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Ю. П. Битяк. – Х., 2006. – 34 с.
4. Кивалов С. В. Введение в украинское право / С. В. Кивалов, Ю. Н. Оборотова. – [2-е изд.; перераб. и доп.]. – Одесса: Юридична література, 2009. – 768 с.

Павло БОГУЦЬКИЙ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Резюме

Досліджено концепт правового режиму військової служби як особливого військово-правового інституту. Зосереджено увагу на змісті та суб'єктній складовій військової служби. Розглянуто загальний та спеціальні її правові режими. Визначено мету військової служби як важливого чинника правового режиму зазначеного інституту.

Павел БОГУЦКИЙ

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ВОЕННОЙ СЛУЖБЫ

Резюме

Исследован концепт правового режима военной службы как особого военно-правового института. Сосредоточено внимание на содержании и субъектной составляющей военной службы. Рассмотрены общий и специальные ее правовые режимы. Определена цель военной службы как необходимого элемента правового режима указанного института.

Pavlo BOGUTSKIY

THE CONCEPTUAL GROUNDS OF LEGAL REGIME OF MILITARY SERVICE

Summary

The concept of the military service legal regime as a specific military institute is studied in the article. The content and subject component of military service is emphasized. General and special military service legal regimes are examined. The purpose of military service as an important element of the legal regime of military service is identified.